

Bogomil Ferfila
POPOTNIŠKE STOPINJE ARKTIKE IN ANTARKTIKE
Svet na dlani, 16. knjiga

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede

Za založbo: Hermina Krajnc

Ljubljana 2013

Copyright © po delih in v celoti FDV 2013, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: prof. dr. Anton Grizold
prof. dr. Janko Prunk

Lektoriranje: Ana Marija Trobec

Grafična priprava: Luka Žirovec

Tisk: Littera Picta, d.o.o.

Naklada: Knjiga se tiska kot sproti tisk.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(98/99)

FERFILA, Bogomil

Popotniške stopinje Arktike in Antarktike /
Bogomil Ferfila. - Ljubljana : Fakulteta za
družbene vede, 2013. - (Zbirka Svet na dlani /
Bogomil Ferfila ; knj. 16)

ISBN 978-961-235-599-9

263089664

Bogomil Ferfila

**POPOTNIŠKE STOPINJE
ARKTIKE IN
ANTARKTIKE**

Zbirka Svet na dlani
16. knjiga

Ljubljana, 2013

VSEBINA

ARKTIKA

PREDSTAVITEV SKRIVNOSTNE ARKTIKE	1
BELA PUŠČAVA ARKTIKE.....	1
ARKTIČNI LJUDJE – INUITI (ESKIMI).....	5
LOVCI IN NJIHOVA DIVJAD	10
ESKIMSKI PSI	16
TRAGIČNA DEJANJA POGUMA IN OBUPA.....	18
NAČIN ŽIVLJENJA IN TRADICIONALNA KULTURA	20
ARKTIČNI VSILJIVCI IN ZAVOJEVALCI.....	25
SKOK V VESOLJSKO DOBO	36
GRENLANDIJA	41
RASTLINSKI IN ŽIVALSKI SVET	42
DEŽELA GRENLANDCEV	44
ZGODOVINA IN DANSKA KOLONIZACIJA	45
K INUITSKI SAMOUPRAVI.....	47
GRENLANDSKA IDENTITETA	48
GOSPODARSKI RAZVOJ PO VZPOSTAVITVI GRENLANDSKE SAMOUPRAVE	49
JEZIK	50
IZOBRAŽEVANJE.....	52
ZDRAVSTVENE TEŽAVE.....	53
KULTURNI POMEN LOVA ZA PREŽIVETJE.....	54
OKOLJE IN INUITSKO UPRAVLJANJE VIROV	55
SEVER GRENLANDIJE POLETI	58
OD INVENTURE DO PRENOČEVANJA V KOBENHAVNSKEM TRAMVAJSKEM TERMINALU	58

PRVI STIK Z GRENLANDIJO	63
IZLET DO »SLADKORNE ŠTRUCE«	65
KLAVRNA PRVA NOČ NA GRENLANDIJI.....	67
GRENLANDSKI SAFARI.....	71
DO LEDENEGA POKROVA (ICE CAP).....	74
PRED ODHODOM NA SEVER.....	78
NAMESTO MRZLEGA ŠOTORA RAZKOŠJE V AMERIŠKEM LETALSKEM OPORIŠČU NA VRHU SVETA	80
UTRINKI IZ »POLARNE ČAKALNICE«.....	85
KONČNO V QAANAAQ.....	90
NESKONČNI SNEŽNI METEŽ.....	94
KLJUB SONCU HELIKOPTERSKI »DESANT« ODPADE	99
»ZAPRAŠENE« ZGODBE.....	102
KAKO UMREŠ V QAANAAQU?	106
TJULNJI IN SATELITI	109
NE HODI BLIZU LEDENIM GORAM.....	114
SIORAPALUK - NAJBOLJ SEVERNA NASELBINA NA SVETU	119
PRISRČEN PRIČETEK POUKA V NAJBOLJ SEVERNI ŠOLI..	124
GRENLANDSKI TJULNJI - NAŠI PRAŠIČI	129
VZPON NA PTIČJO GORO IN »LETALSKI NAPAD«	132
STRELA Z JASNEGA NEBA.....	135
S TEČAJEM VSEENO NE BO NIČ - VSAJ ZA LETOS.....	139
O LOVU IN KRVI, OČESNIH ZRKLIH IN ŠE O ČEM	143
STARA PREPRIČANJA, LOV IN ALKOHOL.....	152
PROTI JUGU.....	159
SEVER GRENLANDIJE POZIMI	169
PREMIŠLJEVANJE NA POLETU V ZDA.....	169
PROTI GRENLANDIJI.....	176
KAJ SE JE ZGODILO V SIORAPALUKU PO MOJEM ODHODU?	183
KAKO ULOVIŠ TJULNJA POD LEDOM?	185
KAKO LOVIŠ RIBE POD LEDOM?	186
ČAS ZA KLEPET	190
MRAZ IN DRUGE ZNAČILNOSTI GRENLANDSKEGA SEVERA	199
NEDELJSKA MAŠA IN RIBOLOV.....	204
TANJŠANJE LEDENEGA POKROVA NA GRENLANDIJI	209

ZADNJE TJULNJE SONČENJE.....	211
KAKO NA STRANIŠČE V KUHINJI?.....	216
PROPAD SUPERMANA NA POLARNEM SEVERU	220
OBEŠANJE NESREČNEGA PSA	225
SVETOVNI KUHAR IN RADIOAKTIVNO SEVANJE.....	227
PAMETNI LOVEC QUILLAQ.....	232
MOJA PRIJATELJICA JUAANNA.....	238
KORAK DO NESREČE.....	242
ESKIMSKA DOLINA ŠENTFLORJANSKA.....	247
DAN POLETOV V POMLAD.....	253
ALJASKA.....	259
RUSKA AMERIKA: 1741-1867.....	259
OBDOBJE ZGODNJEGA AMERIŠKEGA VLADANJA IN PRAVICE PRVOTNIH PREBIVALCEV	262
ZAKON O IZPOLNITVI ZAHTEV PRVOTNIH PREBIVALCEV.....	265
AMANDMAJI IZ LETA 1991 IN LOV ZA PREŽIVLJANJE	266
SAMOODLOČBA, PLEMENA IN INDIJANSKA DEŽELA.....	268
Z LADJO NA ALJASKO	272
JUNEAU 30 LET POZNEJE	279
ANCHORAGE – RAJ ZA HIDROPLANE IN KOLESA.....	283
ŽIVLJENJE JE ŠE VELIKO VEČ KOT LE POTOVANJE	285
HIDROPLANI IN LOSI	288
ISLANDIJA	290
PO ISLANDIJI.....	298
POSLAVLJANJE OD PRIJATELJA IN VSTOPANJE V OTOŠKO DRŽAVICO.....	298
OD SILICIJEVEGA BLATA PLAVE LAGUNE DO NAJJUŽNEJŠE TOČKE ISLANDIJE	300
SPOMENIK MOSTU, AMFIBIJE V LEDENI »ŽUPCI« IN ELEKTRARNA NA VULKANU.....	304
SENDVIČ Z MUŠICAMI IN ISLANDSKI ŠKRATJE.....	308
MUZEJ FALUSOV IN ŠPAGETI ZA PETNAJST EVROV	313
HIŠE IZ RUŠE IN NAJBOLJ SEVERNA PRESTOLNICA SVETA.....	316
NORO »COOL« VESTMANSKI OTOKI.....	322

RUDNA BOGASTVA ARKTIKE – BLAGOSLOV ALI PREKLETSTVO?	333
JEDRSKO ONESNAŽEVANJE.....	333
RUDNIKI ZLATA, ŽELEZA, DIAMANTOV, NIKLJA, BAKRA IN DRUGIH KOVIN.....	334
NAFTA IN ZEMELJSKI PLIN.....	337
NORVEŠKA IN GRENLANDIJA.....	339
RUSIJA.....	342
KANADA.....	350
ALJASKA.....	358

ANTARKTIKA

TERRA INCOGNITA – SKRIVNOSTNA ANTARKTIKA.	367
ZEMLJEPISNI POLOŽAJ IN GEOLOŠKA ZGODOVINA.....	367
SVETOVNA ZAKLADNICA LEDU IN ZALOG SLADKE VODE.....	369
CELINA POD LEDOM.....	372
PODNEBJE.....	373
PRVI SLOVENEK NA JUŽNEM TEČAJU	376
OD »80 DNI OKROG SVETA« DO ANTARKTIKE.....	376
ALI BOM PRIŠEL V CRISTCHURCH PRAVOČASNO?.....	379
DIREKTOR RUSKEGA ANTARKTIČNEGA PROGRAMA...	381
OPERACIJA GLOBOKO ZAMRZOVANJE.....	384
AMERIŠKA RAZISKOVALNA POSTAJA – MESTECE MC MURDO.....	388
OGLEDOVANJE »KRAJEVNIH ZNAMENITOSTI«.....	390
NAPAD NA AMERIŠKO VOJAŠKO MORNARICO.....	393
VOSTOK – PRIHAJAMO.....	394
MRAZ, TEMA IN DOLGČAS.....	397
TEŽKO ŽIVLJENJE NA ANTARKTIČNIH RAZISKOVALNIH POSTAJAH.....	400
PROTI JUŽNEMU ZEMLJEPISNEMU TEČAJU.....	402
TAM, KJER SVET STOJI NA NOGAH.....	405
NAZAJ V CHRISTCHURCH.....	407

Z LADJO NA ANTARKTIKO	412
»PRIPRAVE« ZA POTOVANJE IN PISANJE	412
OD BUENOS AIRESA DO OGNJENE ZEMLJE.....	417
DRAKOV PRELIV POKAŽE ZOBE.....	426
INFLACIJA RAZISKOVALNIH POSTAJ	428
KOPANJE NA ANTARKTIKI	432
SREDI TISOČ PINGVINOV	435
NAZAJ V USHUIJO.....	438
PROTI DOMU	443
LITERATURA	450

ARKTIKA

PREDSTAVITEV SKRIVNOSTNE ARKTIKE

BELA PUŠČAVA ARKTIKE

V arktični zimi sta vsepovsod tema in mraz. Mraz je tako močan, da izdihani zrak takoj zmrzne, obenem pa se ti led nabere na obrveh, nosu, bradi in brkih, če jih imaš. Temperatura lahko pade tudi do -70°C in na severnih morjih se pozimi nabere več kot meter debel led.

Kar osem mesecev na leto na arktična ozemlja ne posije sonce. V zimskih mesecih dvajset dni na mesec celo luna ne sije – to je dobro za lov na tjulnje z mrežami pod ledom, pravijo inuitski lovci, saj brez luninih žarkov tjulnji ne morejo videti najlonskih nitk. Vendar povsem temno ni, saj oblaki odsevajo žarke, ki jih pošilja luna, skrita pod obzorjem. Ledena puščava se koplje v bledem in strašljivem somraku. Včasih se na nebesnem oboku zarišejo mračni ognji in vihrajoči praporji aurore borealis, »severnih luči«, še ne povsem razjasnjena baldahina luči, ki se v obliki velikega loka obesi na nebo. Običajno je fosforescenčno zelene barve, v najbolj severnih zemljepisnih širinah pa lahko dobi vse mavrične odtenke.

Ko pa v polarni noči na nebu kraljuje luna, se, kadar ni oblakov, pokrajina odene v kot oglje črno pokrivalo, posuto z nešteti močno sijočimi zvezdami. Ker je ozračje brez prahu, je vidljivost izjemno dobra in v daljavi čez ledene poljane in zveržene ledenike odsevajo z luno obsijane gore.

Včasih se nenadoma pojavi vetrič, ki pa lahko v nekaj minutah preraste v vihar in lahko divja s hitrostjo več kot 150 kilometrov na uro in na kopnem pobira sneg v snežne vrtince, na morju pa lomi ledeno skorjo, napolnjujoč temo z zamolklim pokanjem ledenih gmot. Neurje lahko traja nekaj dni, nato pa vetrovi pojenjajo in na ledena prostranstva spet leže spokojna tišina.

Vetrovi z južnih oceanov prinašajo sneg in meglo, najnevarnejši pa je veter z vzhoda in severa, ki je suh in mrzel, da ti nezaščiteni deli kože pobelijo in zmrznejo v minuti ali dveh. Posebej še na rokah in nogah, nosu in ušesih ti koža otrdi in postane neobčutljiva za dotik – znaki namrznitve. Veter je še posebej nevaren, saj izjemno poveča mraz – takšen, ki piha s hitrostjo 50 kilometrov na uro, zniža temperaturo z znosnih -35°C na -70°C . Če se premikaš v smeri proti vetru, njegovo hitrost in moč še povečaš, tako da se temperatura dodatno zniža.

Arktika h kateri štejemo ameriško Aljasko, kanadski Yukon in Severozahodna ozemlja, Grenlandijo, Islandijo, severne dele Norveške, Švedske in Finske skupaj z norveškim otočjem Svalbard ter rusko severno Sibirijo od Murmanska na zahodu do Čukotskega polotoka na vzhodu skupaj z Novo-

sibirskimi otoki in otočjem Nova zemlja, je razbrazdana pokrajina ledenih ravnin in planot, ledenikov, gora, fjordov in zamrznjenih morij.

Ko se dvignejo mrzle meglice vzdolž obale, se na morju pokažejo neštete plavajoče gore, ogromne ledene katedrale, ki neslišno plovejo na odprtem morju kot pošastni beli spomeniki s prozornimi stolpi, ovitimi s pršicami.

To skrivnostno, prelestno in obenem nevarno in neprijazno okolje je dobilo ime po eni najsvetlejših zvezd severne poloble – Arcturusu, nekakšnem arktičnem svetilniku, ki je del ozvezdja Pastir in za katero so nekoč domnevali, da je Zemlji najbližja zvezda.

So različne opredelitve Arktike. Najnatančneje se sliši tista, ki v njej šteje vsa ozemlja severno od arktičnega kroga, zemljepisnega vzporednika na $66^{\circ} 32'$ severne širine, ki vrhnji del Zemljine krogle kot vrh mehko kuhanega jutranjega jajca z enim zamahom noža loči od preostalega trupa.

Z vidika, ki bolj upošteva razprostranjenost rastlinstva, Arktiko opredeljujemo kot ozemlje severno od meje, do katere še rastejo drevesa.

Pisali smo že o nizkih temperaturah pozimi, ki spomladi in jeseni niso bistveno višje. Tudi poleti, kljub temu da se sonce nekaj mesecev ne spusti pod obzorje, je toplote zelo malo. Samo vpliv Atlantskega oceana na območja, ki ležijo severovzhodno in jih njegovi vetrovi lahko dosežejo, nekoliko dvigne temperature. Prebivalci Narvika na severozahodni obali Norveške lahko npr. septembra še posedajo zunaj, medtem ko se ljudje le v 50 kilometrov oddaljenem švedskem Abiskotu, ki je od Narvika ločen le z gorsko verigo in tako ni več v območju atlantskih zračnih mas, že otepajo s snežnimi nanosi in temperaturo 15°C pod ničlo. Zato je uporabna tudi »toplotna« ali temperaturna opredelitev Arktike kot ozemlja, na katerem se povprečna temperatura tudi v najtoplejšem mesecu ne dvigne nad 10°C . Temperaturna črta ali izoterma se približno ujema z arktičnim krogom in vključuje različne tipe pokrajine, ki imajo podobno podnebje in zato podobno rastlinstvo in živalstvo.

Marca pa je tako, kot da bi se Arktika otresla neznosnega bremena. Vanjo se začeta vračati svetloba in življenje. Zimsko temačnost najprej izpodrivata sij jutranjega in večernega mraka, ter opoldne pas beline. Prvi priletijo buntingi, ščinkavcem podobni ptiči, nato številne vrste morskih ptičev – galebov in njork. Ko je svetlobe več, se pojavijo tudi kopenske živali. Iz brloga se skozi sneg prekoplje na prosto palna veverica, ena redkih živali, ki prezimi v Arktiki. Takoj si začne iskati partnerja, kajti pomlad je čas parjenja, kar velja tudi za druge arktične prebivalce: podlasice, medvede, tjulnje. V zasneženih planinah se sliši bevskanje lisic. Na kanadskih nizkoarktičnih ozemljih se črede losov začnejo pomikati proti severu in njihova kopita bobnijo po zmrznjeni zemlji. Iz gozdov, kjer so preživelimi zimo in se pasli na skromni travi in liša-

jih, jih kot z magnetom vleče na pašnike ob obalah polarnih morij, pravkar razbremenjene snega. Ne morejo jih ustaviti še tako globoke in deroče reke, še tako močni viharji. Za njimi se kot mračne sence napotijo volkovi, njihovi večni sovražniki in plenilci.

Sončni žarki začnejo postopoma taliti ledenike in zasnežene ravnine, na odprtem morju se ladjevje ledenih gora lesketa s kovinskim sijajem v neizmernem bogastvu oblik – kot čvrsti bloki, čudežni gradovi, pravljicne diamantne in opalne palače, ponosne cerkve ...

Vsakoletno porajanje sonca je daleč najpomembnejši dogodek arktičnega koledarja. S prihodom pomladi se začne taliti tudi led na morsk gladini in svetloba lahko prodre v temačnost morskih globin. To povzroči nastanek ogljikovega dioksida, ki je pomemben za hitro rast planktona, mikroskopskih organizmov, od katerih so odvisne vse živali v morju. S planktonom se namreč hrani kril, z obema pa kapelin, majhna riba, podobna sledu. V nekaj dnevih v arktičnih vodah mrgoli rib, s katerimi se hranijo različne vrste lososov, polenovke in druge večje ribe. Ko se morski led razlomi, obilje rib privabi tjulnje, mrože, kite in morske ptiče.

V maju se jate kričočih gosi usmerijo proti Aljaski. Dnevne temperature se po osmih ali devetih mesecih prvič dvignejo nad ničlo. Ledeniki začno pospešeno odmetavati svoj tovor v obliki ledenih gora v morje, vanj se začnejo zlivati vsak dan novi hudourniki in potoki, ki preraščajo v motne in deroče reke. Kadar se sneg in led topita v ravnini, se tundra le malce odmrznjena spreminja v kлокotajoče močvirje s številnimi jezerci ali kotanjami, polnimi vode, ki zaradi trajno zmrznjene zemlje pod površjem (tudi do globine tisoč metrov in več) ne more odteči v zemljo.

Zamočvirjena tundra je posebej pogosta v kanadskih Severozahodnih ozemljih in v ožjem ali širšem kopnem obalnem pasu na Grenlandiji, kjer je pokrajina tako ravna, da reke in potočki ne najdejo poti do morja.

V desetih do dvanajstih tednih, kolikor traja poletje, se na kopnem, v vodnih kotanjah in jezerih zaredi ogromno rastlin in žuželk – pršic, muh, hroščev in komarjev, ki se jih lahko ubraniš samo z mrežami čez glavo in čez šotor. Ponekod je mrčesa toliko, da lahko z enim samim udarcem roke ubiješ več kot sto živalic. Lahko pa si predstavljamo, kako so s takšno gostijo zadovoljni ptiči in druge živali, ki se z njimi hranijo.

V tistih nekaj centimetrih namočene zemlje, ki je odmrznjena, požene mreža korenin. V maju in juniju se razcveti veliko arktičnih rož, ki obarvajo tundro z veselejšimi barvami. Sivozeleni in oranžni lišaji, različno obarvane trave, resje, arktični mah in kalužnice rastejo po vsej Arktiki. Botaniki so prepoznali več kot petsto vrst divjih rož, kar sto v območjih, kot je jezero

Hazen na otoku Ellesmere, se pravi na skrajnem severu kopnega. Danski botaniki so npr. okoli znamenite Station Nord na skrajnem severu Grenlandije odkrili okoli šestdeset vrst lišajev.

V začetku junija imajo volkovi, rosomahi, lisice, arktični zajci, hermeline in podlasice na skrajnem severu že mladiče. Muškatno govedo na otokih Devon in Ellesmere se je tudi že otelilo ter svojo do gležnjev dolgo volneno dlako menjalo za poletno. Poleg dihalnih odprtin se na ledu pretegujejo prstanasti tjulnji z mladiči. Veliki grenlandski kiti iz Atlantskega oceana priplavajo skozi Davisovo ožino v zaliv Bassin, kjer jih ustavi še nezlomljen led. Ko razpoka, se premaknejo še bolj proti severu k svojim tradicionalnim prehranjevalnim in razmnoževalnim območjem.

Z daljšanjem dneva se poletje pomika vse bolj proti severu. Vrne se tudi arktična čigra, ki je preletela skoraj 40 tisoč kilometrov dolgo pot do južnih oceanov.

Ekološko ravnotežje je na Arktiki zelo občutljivo in nestabilno. Motnja v življenjskem krogu ene vrste ima lahko za posledico hitro skrčenje številnih drugih. Tako kot sta plankton in kril hrana za majhne ribe, te pa za večje in morske sesalce, so številne vrste majhnih njork glavna hrana arktičnim lisicam, krokarjem, galebom. Polarni medved z neskončno potrpežljivostjo čaka, da tjulenj pomoli glavo skozi dihalno luknjo v ledu, malce v ozadju pa postopa lisica, ki ve, da bo nekaj ostalo tudi zanjo. Los in severni jelen se hranita z lišaji, ki se le počasi obnavljajo, zato se črede selijo in s tem omogočijo, da lišaji ponovno zrastejo, preden se vrnejo. Za čredami losov se pomikajo volkovi in prežijo na stare in bolne primerke, družbo jim delajo mrhovinarji – orli, krokarji, lisice, ki čakajo na tisto, česar ne pojedjo volkovi.

Tudi lemingi kot eden glavnih prehranjevalnih stebrov na Arktiki se razmnožujejo glede na naravne zakone ponudbe in povpraševanja. Te kožuhovinaste, mišim podobne živali, imajo šape opremljene z dolgimi kremplji, s katerimi lahko kot z grabljami iščejo hrano med koreninami v nezamrznjeni plasti zemlje. Ko pade sneg, se jim kremplji spremenijo v nekakšne ploščate blazinice, še posebej primerne za kopanje brlogov. Lemingi namreč prebivajo v mreži podzemnih predorov, kjer jim noben plenilec ne more do živega. Tudi razmnožujejo se izjemno hitro, zato jim pogosto začne zmanjkovati hrane. Po nekaj letih se nenadoma eden odloči in se napoti iskati območje z več hrane. Tisoči drugih mu sledijo in ker se nekateri utopijo, so nastale govornice o množičnem samomoru v morju. V resnici pa jih večji del požro njihovi plenilci – ptiči, lisice, rosomahi, volkovi, tako da je njihovo preseljevanje pomemben člen v arktični prehranjevalni verigi. Na pohodu izgine približno tri četrtine lemingov, vendar se preostala četrtina spet hitro razmnoži za nasle-

dnji pohod. V bistvu morajo ravnati samomorilsko. Če bi ostali v rovih pod zemljo, namesto da se vsake tri ali štiri leta odpravijo na pohod, bi od lakote vsi pomrli, to pa bi povleklo za seboj še številne njihove plenilce, katerih obstoj je odvisen od lemingov.

Podobni življenjski krogi in soodvisnost živalskih in rastlinskih vrst so značilni tudi za druga območja, vendar je na Arktiki vse podrejeno in določeno z izjemno kratkim obdobjem relativne toplote. Po nekaj tednih svetlobe se sonce začne ponovno umikati za obzorje, zato zaradi pomanjkanja časa ni prostora za napake. Arktični »urnik« je tako natančen, da se morajo npr. nekatere vrste ptic pariti, še preden si uspejo najti gnezdo. Spet pri drugih je natančno določeno rojevanje, saj bi prehitevanje lahko imelo za posledico smrt mladičev v nenadnih viharjih in nevihtah, zakasnitev pa preprečitev njihovega preseljevanja proti jugu zaradi močnih jesenskih vetrov in ledene sodre.

Postopoma se poletje umika. Potočki se tanjšajo, na obalah fjordov in zalivov se začne nabirati led. Ledeno pokrivalo se spne s snežno odejo na kopnem. Zadnje ptice se umaknejo proti jugu. Sonce se pogreza za obzorjem in v pojemajoči svetlobi se polarni svet spet zakoplje v tiho osamljenost in strašno breme dolge zime ...

ARKTIČNI LJUDJE – INUITI (ESKIMI)

Do zdaj smo govorili o lastnostih in gibanju žive in nežive narave na Arktiki. Kaj pa ljudje? Ali so ljudje sposobni premagovati tako zahtevne in krute naravne razmere ali pa so enostavno obupali in pustili severna polarna ozemlja nenaseljena tako kot južna?

Kot družboslovca me seveda zanimajo način življenja, kultura in razvoj ljudi, ki so se že pred tisoči let napotili v belo puščavo, se z njo trdo borili in v njej vztrajali vse do danes. Pri postopnem spoznavanju teh nezlomljivih mož in žena bomo najprej pogledali pod plašč zgodovine.

Zelo verjetno se prvi ljudje na Zemlji niso razvili v surovem arktičnem podnebj, marveč v tropskih predelih. Po eni teoriji naj bi prve nabiralske in lovske družine pred tristo tisoč leti iz osrednje Afrike začele dolgotrajni premik proti severu. Najprej so dosegli Egipt, Izrael in Sirijo, pozneje so nadaljevali pot v Evropo in jugovzhodno Azijo (glej teorijo razvoja sveta in družbe v enciklopedijskem delu tretje knjige Svet na dlani).

V naslednjih devetdeset tisoč letih so se obstoječa plemena razširila še v Skandinavijo, osrednjo Rusijo in na Kitajsko, nadaljnje preseljevanje proti severu pa je ustavil daleč na jug segajoči led. Postopoma so se navadili na

mrzlo podnebje, veliko pa je k temu pripomogla tudi iznajdba ognja. Da bi lažje kljubovali mrazu, so si gradili bivališča v zemlji. Ostanke najstarejših so odkrili v severovzhodni Sibiriji ob jezeru Bajkal in na bregovih gornjega toka reke Jenisej. Tukaj so prebivali tisoče let, vse dokler se napredovanje ledu ni ustavilo in se je končala ledena doba. Postopoma se je ledeno pokrivalo začelo krčiti in človeške skupnosti, ki so se preživljale z lovom, so mu sledile, kot da bi jih privlačil polarni magnet.

Arktična ledena kapa tedaj ni bila tako kot danes skoraj v sredini Arktičnega oceana, marveč nekje med Hudsonovim zalivom v severovzhodnem delu Kanade in Grenlandijo. To je pomenilo, da so bili v ledenem objemu večji deli Kanade, ZDA, vsa Grenlandija, medtem ko so bile Aljaska in ruske arktične obale brez ledu. Ker je bila zaradi večjih zamrznjenih površin raven oceanov precej nižja kot danes, sta bili azijska in ameriška celina povezani s pasom puste tundre, ki se je imenoval Beringija. Danes je tam izjemno viharna Beringova ožina. Ko je od ledu osvobojena ravnina ozelenela, so prišli mamuti, mastodonti in muškatno govedo, za njimi pa nekaj lovskih družin.

Predniki ameriških Indijancev naj bi kopni most med celinama prešli nekje med pet do deset tisoč leti pred našim štetjem ter poselili Aljasko, zahodno obalo Kanade, nato pa še preostalo ozemlje Amerike. Številne antropološke raziskave so dokazovale, da so bila plemena iz ruske Arktike predniki ameriških Indijancev – našle so številne podobnosti v jezikih (npr. ruskih plemen Mansi in Kant, ki še živita v okolici Sverdlovskaja, in kalifornijskih Indijancev), lovskih metodah, orožju, magiji, prepričanjih in skupinskih običajih.

Eskimska plemena, ki so živela v severovzhodni Sibiriji in na polotoku Kamčatka, so se razvijala povsem drugače kot ameriški Indijanci. Namesto lokov in puščic ter lova na majhne severne jelene so začeli izdelovati orožje, ki je bilo primerno za obalni lov – kavlje in harpuno (sulico) na vrvi, s katero so lovili tjulnje, mrože in precej pozneje tudi kite. Čez čas so začeli izdelovati tudi kajake, ki so jih uporabljali predvsem za lov na morju, deloma pa tudi za prevoz. Prav zasledovanje velikih morskih sesalcev jih je iz notranjosti privabilo na obale Beringije in nato na Aljasko. Še vedno pa so lovili tudi lose, mamute, muškatno govedo in druge kopenske živali. Do takrat, ko so se naselili na Aljaski, so razvili dovolj napredno kulturo, ki se je imenovala »arktična tradicija majhnega orodja«. Izdelovali so kamnito orodje: nože, strgala, svetilke, v katerih so žgali tjulnje olje, ribje trnke in šivalne igle iz kosti, s katerimi so šivali oblačila iz kože in kožuhov ter pokrivala za kajake iz tjulnjih kož. Grivo losov so uporabili za sukanec. Z iglami so si Eskimi, zlasti ženske, tudi tetovirali obraze.

Nekatere eskimske družine so poselile Aleutske otoke, drugi so se premaknili proti vzhodu vse do Grenlandije ter po dolini reke Mackenzie čez Severozahodna ozemlja vse do Labradorja. Ko so tako postopoma zasedli vsa ozemlja, na katerih jih najdemo še danes, so razvili že novo tako imenovano dorsetsko kulturo, ki je cvetela nekje od tisoč let pred našim štetjem do 1200 let našega štetja.

Dorsetske Eskime je nadomestil tretji val beringijskih migrantov, ki so čez Smithovo ožino prešli v območje Thule na severozahodu Grenlandije. S seboj so prinesli tako imenovano thulejsko kulturo (imenovano tudi severnomorsko tradicijo). Iz nje je izšel tradicionalen eskimski način življenja, ki ga danes lahko v še deloma neokrnjeni obliki srečamo samo v območju Thule.

Nenehni viharji, strašen mraz in druge značilnosti surove arktične puščave niso mogle ustaviti in odgnati žilavih Eskimov, in to kljub temu, da so jih celo fizično spremenili.

Eskimi so nizke postave s povprečno višino nekaj nad 1,5 metra. Tradicionalno so imeli ploske obraze, nizek nosni most, visoke ličnice z obešenimi blazinicami sala. Najznačilnejše eskimske poteze so majhni nosovi in izjemno kratke okončine. Čim globlje na Arktiko so prodirali, tem krajše so postajale njihove roke pod komolcem in noge pod kolonom. Glede na preostalo telo so njihove okončine krajše kot pri kateri koli drugi rasi na svetu. Razlog je seveda v tem, da se je telesna zgradba prilagajala mrazu tako, da je krajšala svoje najbolj izpostavljene dele. Srce jim hitreje pošilja kri v roke in noge, obenem pa je njihovo telo sposobno ogreti kri v žilah rok in nog, preden jo pošlje nazaj v srce. Tako so eskimska telesa razvila nekakšen notranji sistem ogrevanja, ki jim omogoča, da v izjemno nizkih temperaturah delajo brez rokavic ali so oblečeni tako kot Evropejci spomladi, ne da bi ohlajena kri vplivala na srce in možgane.

Najbližji sosedje Eskimov so bili Naskapi in Indijanci Cree, ki pa niso nikoli šli severno od drevesne črte. Odnosi med Indijanci in Eskimi so bili vedno hladni, pogosto tudi sovražni. Indijanci so jih zaničevalno klicali Eskimantsies (»tisti, ki jedo surovo meso«). Takšna oznaka je žaljiva še danes. Eskimi so jim vračali s podobno žaljivo oznako – Adlit, kar pomeni »ušivo jajce«.

Eskim želi, da mu rečejo Inuk. Njegov jezik je inuktitut, njegovo ljudstvo Inuiti, kar pomeni »pravi ljudje«.

Predvideva se, da danes na »arktični kupoli« živi okoli 200 tisoč ljudi (Hall 1987, 17). Okoli šestdeset tisoč je Inuitov z Aljaske, Kanade in Grenlandije. Okoli delte reke Mackenzie v Jukonu živi ljudstvo Kučinov, malce severneje ob obalah Beufortskega morja pa še nekaj Inuvialuitov. Na severu

Skandinavije živi okoli petinštirideset do petdeset tisoč Lapov, ki želijo, da jih imenujemo Sami. V evroazijski sibirski Arktiki živijo Neneti, Jakuti in Čukci, preostalo pa so beli priseljenci z juga.

Kljub politični razdeljenosti Arktike, ki se je z razpadom blokov bistveno izboljšala, lahko govorimo o podobnem območju – kot npr. alpski tip območja in kulture v gorskih predelih Slovenije, Avstrije, Švice, Italije.

Fizični ustroj ljudi, njihova kultura, jezik, zgodovina, celo skupna usoda ljudi in pokrajine povezuje Arktiko v celoto. Kljub prostorski ločenosti in neprehodnosti ledene puščave se Inuiti še vedno lahko sporazumevajo, čeprav s precej težavami. Tisočletna odsotnost stikov med njimi je imela za posledico porajanje številnih novih narečij – celo na Grenlandiji, kjer Danci nedvomno izjemno skrbijo za kulturni obstoj in rast Inuitov, so se razvila tri narečja s številnimi različnimi besedami, ne zgolj z različnimi naglasi.

Rusko Arktiko in Skandinavijo poseljuje devetnajst različnih plemen, ki so vsa podobna Inuitom. Njihovi člani so majhne postave, utrjeni zaradi surove narave in imajo podoben način obnašanja. Arheološka izkopavanja so npr. odkrila, da je bilo orodje iz kosti okrašeno s slikami losov in tjulnjeve, ki so ga našli v Evroaziji, skoraj enako orodju, ki so ga izkopali na kanadski Arktiki.

Razvile pa so se tudi precejšnje razlike. Niti Inuiti niti Indijanci Severne Amerike se niso nikoli ukvarjali z gojenjem severnih jelenov, kar je bilo skupaj z ribolovom temeljni vir preživljanja v ruski Arktiki in med Sami v severni Skandinaviji. Prav zato so ta ljudstva skupaj z jeleni prezimovala pod arktičnim krogom, v gozdnatih predelih. V Arktiko so s čredami jelenov prišli samo poleti. V primerjavi z njimi pa so Inuiti uporabljali naravne vire izključno znotraj arktičnega kroga in jih prav zato lahko imamo za najbolj arktično ljudstvo.

Zanimive razlike so se razvile tudi pri vpreganju psov pred sani. Inuiti v vzhodni Kanadi in na Grenlandiji jih vpregajo ločeno v obliki pahljače, na Aljaski, ruski in skandinavski Arktiki pa drugega za drugim. Številne kulturne in rokodelske spretnosti, kot npr. okraševanje ustnic, obrazne maske, spomeniki oziroma označevanje grobov, izdelovanje košar in posod, katerih izkopanine so odkrili zahodno od delte reke Mackenzie, so prinesli z ruske Arktike, morda celo z oddaljenega Urala. Seveda so vrsto dejavnosti, nepriemernih za arktično podnebje, tudi opustili. Na pol podzemni tip bivališč, ki so ga pred sto tisoč leti uporabljali okoli jezera Bajkal, so še pred nedavnim našli v ruski Arktiki. Samo Čukci, Korjaki in kamčadalska plemena v Sibiriji so imela podoben način življenja kot Inuiti.

Težko življenje v arktični puščavi je izklesalo Inuite v prilagodljive in iznajdljive ljudi, ki so bili tudi pristrčni, družabni in gostoljubni. Praviloma

so bili monogamni, v nekaterih primerih pa so tudi menjavali žene. Le izjemoma je lahko imel posebno dober lovec dve ženi. Po eni strani je bilo težko preskrbeti hrano za dve odrasli ženski, po drugi strani pa je zaradi pogostih obdobj lakote primanjkovalo žensk. Inuiti so najprej pobili otroke ženskega spola in s tem vsaj nekaterim zagotovili preživetje. Nedvomno so težke razmere arktičnega življenja na Inuitih pustili sledove, ki jih pomehkuženje zadnjih desetletij, uvoženo z juga, še ni uspelo povsem prikriti. Številni so na prvi pogled videti divji in kruti kot njihovo okolje. Bikovski vrat in razvito mišičevje sta se iz generacije v generacijo lovcev še krepila. Težka krznena oblačila jih pozimi napravijo še širše. V družbi lovcev, ki z lahkoto premagujejo okolico, se prav gotovo počutiš nemočen in neogljen.

Inuitske ženske so videti vesele, z občutkom notranjega miru in zadovoljstva, z nasmehom, ki tako kot pri moških odkriva zdrave, močne bele zobe. Njihove temne oči dajo slutiti skrito strast.

Včasih Inuk ni mogel biti uspešen lovec, če ni imel marljive žene. Morala je biti dobra šivilja z močnim zobovjem, da je lahko žvečila in tako omehčala živalske kože, iz katerih je potem delala obleko in šotorska krila. Po lovu je morala pripraviti in skuhati ulov, poskrbeti za utrujenega in premraženega moža. V prejšnjih časih je njena koža že pri tridesetih letih postala zgubana in obarvana s sajami večnih svetilk s kitovim ali tjulnjim oljem, žvečenje kož pa ji je obrusilo zobe do dlesni.

Za Inuite je značilno, da so zaprti vase, da le redko govorijo o tem, kaj čutijo in kaj mislijo, tudi o svojih uspehih bodo tujcu le težko kaj povedali. Na njihovo psiho prav gotovo vplivata tudi dolžina in temačnost arktične zime. Strah jih je more dolge polarne noči, snežnih viharjev, duš umrlih in neznanega nasploh, ne pa smrti same. Praznoverje in zaskrbljenost sta pri njih pogosta še danes. Pogosto Inuiti pozimi postanejo še posebej čemerni in težko opredeljivi, pa tudi brezbržni in nemirni. Včasih le spijo in jedo kot v nekakšnem polsnu. Proti koncu polarne teme postanejo tudi razdražljivi, celo histerični.

Psihično breme zime Inuiti imenujejo perlerorneq (breme) in pogosto ima za posledico tudi izpade nasilja. Dolgo časa so domnevali, da je zimska depresija posledica nemira v ljudeh, prisiljenih v dolgotrajno mirovanje. Nedavno pa so ugotovili, da je nemir tudi fiziološko pogojen zaradi pomanjkanja vitamina D, ki ga vsebuje naravna sončna svetloba, ki je v polarni noči seveda ni. Obsevanje z umetnim soncem je dalo kar dobre rezultate.

S prihajanjem pomladi, dnevne svetlobe in sonca pa psihična bremena zime odpadejo. Inuiti dobesedno eksplodirajo od navdušenja nad vračanjem življenja v od zime omrtvičeno pokrajino in ljudi.

LOVCI IN NJIHOVA DIVJAD

Vso zgodovino so bili Inuiti lovci in lov jim je pomenil življenje, pravzaprav edino možnost, da preživijo. Bolj modri lovci so v bogatih lovskih obdobjih delali zaloge hrane za dolgo zimo, ko je bilo divjadi malo.

Lovu je bil podrejen tudi ustroj njihove družbene skupnosti, ki je bila razdeljena na podskupine, vezane na ozemlje, na katerem so lovile. Ena je štela do dvesto članov in večji del podskupine je običajno skupaj prezimil, spomladi pa so se ponovno razpršili po svojih loviščih. Gostota »prebivalcev« na en kvadratni kilometer je bila zelo majhna – en lovec na približno sto kvadratnih kilometrov ali še manj (Sugden 1982, 241). Na obalnih območjih pa je bila gostota poseljenosti večja, saj je bil ulov obilnejši. Pred prihodom belega človeka je npr. v otoški naselbini Koniag na jugu Aljaske prebivalo celo 6500 Inuitov in je gostota znašala 30 ljudi na 100 kvadratnih kilometrov. V večjih naselbinah na Aljaski in v grenlandskih fjordih so Inuiti prebivali vse leto. V kanadski Arktiki pa so bile samo manjše naselbine, ki so bile poseljene le pozimi – veliko je k temu pripomoglo dejstvo, da Inuiti v Kanadi niso lovili kitov in uporabljali kajakov.

Lov prav gotovo ni bil lahko opravilo.

Lov na prstanaste tjulnje pozimi je zahteval izjemno vzdržljivost in napore. Lovec je moral dolge ure nepremično čepeti zraven majhne kupolaste gomile ledu z odprtino v sredini, kamor je tjulenj hodil zajemat zrak. Običajno zdrži pod vodo sedem ali osem minut, če je treba, tudi do četrte ure. Na območju, na katerem se giblje in je lahko pokrito tudi z več kot meter debelim ledom, si z ostrimi kremplji na šapah naredi tudi po 25 dihalnih odprtin. Vhod v odprtino pod ledom je širok, da gre vanj zamaščen tjulnji trup, izhod na površino ledu pa čim manjši, da ga je težje opaziti. Tjulenj redno obiskuje prav vse odprtine, ne samo zaradi zraka, ampak tudi zaradi nadzora nad dostopom do njih. Odprtini se mora človek približati neslišno, kar za Inuite ni težko, saj nosijo na zimskem lovu obutev iz kože (kamiks), potem pa morajo biti ves čas povsem negibni, a hkrati pripravljeni na bliskovito akcijo, ko se tjulnji smrček prikaže iz odprtine. Ko se gladina vode na odprtini naguba, je to znamenje, da se bo tjulenj vsak hip prikazal na površju, včasih samo za nekaj sekund. Tedaj je treba bliskovito vreči harpuno ali pa ustreliti ter skoraj hkrati zagrabit tjujnja s kavljem, da se ne potopi.

Inuiti so nekoč, pa tudi še danes, lovili vse arktične živali, vendar je bil in je še vedno tjulenj najpomembnejši. Ne le zaradi prehrane, marveč tudi zaradi olja za ogrevanje ter luč, kože za obleko in kosti za orodje. Tjulnje olje, ki so ga nalili v majhno kamnito posodo, je gorelo močneje kot mrožje. Za stenj so uporabljali vrstico iz posušenega maha, ki so jo prižigali s kresilnim

kamnom, še pogosteje pa z ošiljeno palico, ki so jo vrteli z rokami in tako na leseni podlagi povzročili toliko trenja, da je vročina prižgala stenj. Tjulnje kože so zaradi njihove voljnosti uporabljali za izdelovanje vreč, v katere so spravljali ptice in njihova jajca, in tudi za škornje, rokavice in anorake (beseda izvira iz inuitske besede anaraq, ki je pomenila nepremočljiv jopič s kapuco). Iz trakov tjulnje kože so izdelovali jermene za pasje biče ter vprežno jermenje. Tudi šotorsko krilo za poletni šotor je bilo izdelano iz tjulnjih kož – okoli 25 so jih potrebovali. Iz tjulnjih kož so izdelovali pokrivala za znamenite inuitske kajake, katerih ogrodje je bilo prej iz kosti, kasneje pa iz lesa, vedno pa brez uporabe žebeljev in jih Inuiti Thule na severu Grenlandije še vedno uporabljajo za lov na bele in narval kite.

Ker so se tisočletja ukvarjali z lovom, so se instinktivno naučili brati vse znake, ki jim jih je v zvezi z lovom pošiljala narava. Če so izginili polarni medvedi, je bil to lahko znak, da so tjulnji opustili običajne dihalne odprtine. Oprezujoče lisice so lahko pomenile, da se zaradi polarnih medvedov v bližini nadejajo ostankov pri ubitih živalih. Preveč arktičnih zajcev je pomenilo odsotnost njihovih plenilcev, volkov.

Tudi zajci so bili za Inuite pomembni. Iz njihovega mehkega kožuha so izdelovali nogavice in podlogo škornjev, narejenih iz tjulnje kože. Iz voljnih lisičjih kož so ženske delale obrobe na rokavih in kapucah jopičev, iz še mehkejših kož modre lisice pa spodnje hlače. Zlasti še pozno pozimi sta bili lisičje in tjulnje meso pogosto njihova edina hrana. Postavljanje lisičjih pasti je bilo žensko delo, in to predvsem pozimi, ko je bilo njihovo krzno v najboljšem stanju. Iz kamnov zgrajene pasti je bilo treba pregledati vsakih nekaj dni, bodisi da so iz njih pobrali ulov, bodisi da so na novo postavili močno dišečo vabo. Ko je ta sestradano lisico zvalila v past, je nanjo padel skrit kamen ali pa ji je zaprl izhod, da je umrla od mraza ali lakote.

Inuiti pa niso opazovali le živali, marveč tudi rastline, pa tudi neživo naravo: sestavo oblakov, smer vetra, obroč okoli sonca, hrustljivost snega ali suhost ledu. Njihovo ukvarjanje in proučevanje ledu se kaže tudi v inuitskem jeziku, v katerem kar sedemnajst različnih besed opisuje osenčenost snega, več kot petdeset besed pa oznako in čvrstost ivja in snega.

Arktične sape, vetrovi in nevihte v gorskem svetu napravijo nekakšne valove v snegu, ki potekajo vzporedno z dolinami, kar je pomagalo lovcem ohranjati smer tudi v slabem vremenu. Dobro so lahko brali tudi sledove sani – ali so bile težko naložene, koliko psov jih je vleklo, ali so bili na saneh tudi lovčeva žena in otroci. Pri orientaciji je inuitskemu lovcu pomagal tudi način poimenovanja otokov, polotokov, obal in skalnatih sten – ime je izražalo njihovo značilno obliko in lovec jo je lahko prepoznal, čeprav jo je videl prvič.

To sicer ustvarja precej zmede, ko gledaš na zemljevid. Zemljevid praviloma pokriva večji kos ozemlja in zelo hitro lahko na njem najdeš kar nekaj enakih imen. Najpogostejša so Qeqertarsuq (veliki otok), Narsaq (ravnina), Nuusu-
aq (veliki polotok) in Kangerdlusuaq (veliki fjord).

Zanimivo je tudi, kako je lovec meril dolžino poti, ki jo je prepotoval. Enota mere je bil čas, ki ga je potreboval za pot s pasjo vprego desetih močnih psov, s srednje težkim tovorom in ob idealnih razmerah. Čas potovanja se je tako izrazil s številom nočitev, ki so bile potrebne za dosego cilja. Tudi med mojim bivanjem v Siorapaluku mi je lovec pokazal kraje, kjer bomo prenočevali, če bomo šli s pasjo vprego spomladi na severnomagnetni tečaj – »pet prenočevanj na poti tja in pet nazaj«, je izračunal.

Če so potovali z manj psi, težkim tovorom ali če je bil led zelo razbrazdan, se je število potovalnih dni ustrezno povečalo. Pravilna ocena je bila zelo pomembna, saj so morali na pot vzeti dovolj hrane in potrebščin.

Lovci so pogosto navlekli nase tjulnjo kožo in tako prevarali tjulnja, da so se lahko povsem približali in ga zadeli s harpuno. Naučili so se oponašati klice ptic, zlasti malih njork, ki so tako številne, da jih lahko imamo kar za zaščitni znak Arktike. Imajo črn zgornji del in bele prsi ter so približno enako velike kot škorci. So izjemno številne in njihova jata včasih dobesedno prekrije nebo. Zlasti na območjih, kjer gnezdijo, se jih na tisoče dviga in spušča, potaplja v morje, pogosto le nekaj metrov stran od skalovja, pod katerim so polegla svoja jajčeca in kjer valijo mladiče.

Inuiti jih lovijo z dolgimi mrežami, posnemajoč njihove krike. Lovec lahko nalovi nekaj sto ptic na dan. Ko ptico ujame, s prstom pritisne na njene prsi, ptici zastane srce in takoj umre. Kljub temu, da vsako leto nalovijo ogromno njork, to ne vpliva na njihovo množičnost.

Peresa različnih ptic so Inuiti uporabljali za podlogo svojih telovnikov – čim debelejšo na tistih delih telesa, ki se niso veliko gibali. Za izdelavo topllega telovnika so potrebovali peresa sto ptic. Nosili so ga na golo kožo in moral je biti napravljen tako, da je zadržal toploto, obenem pa omogočal telesu dihanje, kajti preznojena oblačila bi zmrznila, z njimi pa lahko tudi tisti, ki bi jih nosil.

Zelo toplo jopo s kapuco, tako imenovano parko, so od nekdaj nosila vsa arktična plemena – od Jakutov in Samojedov v osrednji Aziji, do Čukcev v Sibiriji in Inuitov na Aljaski, Grenlandiji in Kanadi. Sprva so jih izdelovali tako, da so eno plast kož obrnili z dlako navzven, drugo pa s krznom navznoter.

Ženske so bile oblečene tako kot moški, le da so bile pri njih kapuce precej večje, da so lahko vanje spravile tudi lase, ki so bile običajno zvite v klobčič na vrhu glave. Pred dolgimi leti so si inuitske ženske rade tetovirale

čela, lica in brade z zavitimimi črtami. Pri tem so uporabljale izjemno bolečo tehniko – v kito spleteno nit so pomakale v mešanico saj in rastlinskih sokov, nato pa si jo z iglami, narejenimi iz kosti, šivale pod kožo.

Škornji (kamiks) so jim segali do vrha stegen in so morali biti tako dobro šivani, da niso puščali vode. Kakovost šivov je bila tudi znak statusa in zato zelo pomembna. Na Labradorju so imeli ženski škornji spredaj prišite še koničaste vrečke, v katerih so nosile dojenčke. Drugod so jih imele bodisi na ramenih bodisi v kapuci anoraka.

Lovci, ki so bili precej bolj izpostavljeni mrazu, so poleg kamiksov nosili še nogavice iz kož arktičnih zajcev ali severnih jelenov, vmes pa so dali še nekaj plasti posušene trave za izolacijo od zmrznjenih tal. Pomembno je bilo, da je lovec travo vsak dan menjal, sicer bi lahko pošteno ozebel.

Moški kamiksi so bili narejeni iz tjulnjih kož, ki so jim odstranili dlavice in jih naredili odporne proti vodi s tjulnjim oljem in urinom. Segali so le do kolen, kjer so se končevale hlače iz kože polarnega medveda s krznom, obrnjenim navzven. Za izdelavo hlač so porabili eno medvedjo kožo, trajale pa so največ štiri do pet let. Če je bilo posebej mrzlo, so si okoli kolen pod hlačami privezali še lisičje kože.

Polarni medved lahko tehta do 700 kilogramov in ko se postavi na zadnje noge, je velik tudi do tri metre. Še pred manj kot sto leti je v nekaterih delih Arktike pomenil boj z medvedom preizkus moškosti. Odrasel medved lahko ubije človeka in večino drugih zveri z enim samim udarcem šape.

Medvedka bo storila vse, da ubrani svoje mladiče. Pozimi zaradi njih ne more loviti, marveč prezimuje v ledenem brlogu in njeno srce utripa desetkrat počasneje kot spomladi. Samci pri odraščanju mladičev ne sodelujejo, marveč tudi pozimi kolovratijo po ledu. Če začutijo nevarnost, jo hitro pobrišejo med razbrazdani led, kjer jih skoraj ni mogoče ujeti. Vendar pa imajo tudi oni svojo šibko točko – eskimske pse. Ko haskiji enkrat začutijo medveda, začnejo kot nori vleči sani. Voznik jih mora tedaj izpreči, sicer jih inteligentni medved zagrabi in kot atlet pri metu kladiva vrže daleč v stran. Ko pa so psi enkrat prosti, bodo instinktivno začeli napadati medveda z desne, njegove šibke strani, in ga s tem ustavili. Lovec se mu mora tedaj čim prej približati in vreči svoje kopje oziroma danes uporabiti puško.

Spomladi in poleti medvedi iščejo tjulnje mladiče – svojo najljubšo poslastico. Plavajo med ledenimi gorami, da jim iz vode gleda le vrh smrčka, včasih pa utrujeni ležejo na led, ki jih lahko zanese tudi po več sto kilometrov stran od obale. V vodi je medved še posebej ranljiv, saj ne more uporabiti šap. Lovci so ga včasih zasledovali v kajakih in usmerjali tja, kjer so ga lahko ubili. V vodi bi jim namreč potonil, četudi bi uporabili harpune z vrečami zraka.

O slavnem eskimskem kajaku je pisal že Fridtjof Nansen kot o najboljšem enosedeznem čolnu na svetu. Danes jih uporabljajo predvsem v območju Thule, na severu Grenlandije. So ozki, dolgi in lahki, narejeni po meri lastnika in lovci o njem govorijo kot o »dodatnih hlačah«. Običajno merijo pet do šest metrov – morajo biti namreč natančno trikrat daljši od lastnika. Posebnost je tudi, da so izjemno nizki. Če je že bila odprtina za sedenje dovolj velika, pa mi v nobenega ni uspelo stlačiti svojih nog. Včasih so na leseno oziroma koščeno ogrodje napeli pet ali šest tjulnjih kož, odpornih proti vodi, pazljivo sešitih skupaj; danes pa to storijo s povoščenim platnom. Kapuco anoraka si je lovec tesno zategnil okrog obraza, njegov spodnji del pa okrog okrogle sedalne odprtine v kajaku. Verjetno je, da so v starih časih vsi lovci znali »eskimotirati« – postaviti se nazaj na vodo, če so se prevrnili. Videti je, da je ta spretnost izginila prav pri lovcih, ki jih danes še edini uporabljajo, v območju Thule. Je pa tudi možno, da je niso nikoli obvladali in so lovili v parih ali večjih skupinah. »Če bi se prevrnil, bi mi kolega pomagal, da bi se postavil nazaj,« so mi pripovedovali. Ko se je lovec namestil v kajaku z iztegnjenimi nogami pred seboj, je nanj po dolgem pritrnil ročno kopje (s široko ploščato ostjo) in dvometrsko harpuno, pritrjeno na vrvi, ki je bila navita pred njim. Drugi konec harpunske vrvi pa je bil privezan na napihnjjen balon iz tjulnje kože. Ko je vrgel harpuno v tjulnja in se je ta potopil, je lovec v vodo vrgel še balon, ki je tjulnja držal bližje površini. Ko se je tjuljenj vrnil po zrak, ga je lovec ubil z ročnim kopjem, ga privezal na kajak in odvedel proti kopnemu.

V zalivu Baffin in okoli Grenlandije so lovili v glavnem prstanaste tjulnje. Inuiti pa so lovili tudi tako imenovane velike tjulnje, katerih koža je bila še posebej primerna za izdelavo bičev, škornjev in vprežnega jermenja. Bili so precej nevarnejši kot prstanasti tjulnji. V še večji meri je to veljalo za mrože. Te morske pošasti so velike do štiri metre in tehtajo do dve toni. Njegovo kožo so lahko pojedli, ogromne zakrivljene čekane, s katerimi se mrož potegne čez ledene bloke ali strmine, pa so lovci uporabljali za orodje. Debelplast tolačje je zadoščala inuitski družini za svetilno olje skoraj vso zimo. Meso, ki so ga običajno jedli na lovskih pohodih zamrznjenega, je zadoščalo za nekajmesečno hranjenje pasje vprege. Presežno meso so pogosto shranili v kamnitih kupih in ga pojedli v zimskih mesecih.

Mrož je družabno bitje in biva v čredah, sestavljenih iz enega samca in več samic, blizu obale ali ob robu ledu. V primerjavi s tjulnjem mrož ne more spraskati dihalnih lukenj s šapami, pač pa mora priti na površje z enim sunkom. Zato led ne sme biti debelejši od deset do petnajst centimetrov. Za lovca v kajaku je bil mrož težak nasprotnik. Če ga njegova harpuna ni zadela v

glavo ali tilnik, je pobesnela zver prevrnila kajak, kar je pomenilo za lovca skoraj gotovo smrt. Zato v prejšnjih časih mroža nikoli niso lovili posamič. Lovcu v kajaku je sledil večji čoln (umiak), ki je bil odprt (uporabljal se je kot ženski čoln ali za prevoz tovora). V njem je sedelo deset do dvanajst lovcev z ročnimi kopji. Lovec je vrgel harpuno in na vso moč odveslal nazaj. Mrož se je s harpuno v glavi sicer potopil, vendar mu je boja pri tem nagajala. Ko se je vrnil na površje, so ga lovci s čolna pobili s kopji. Veliko truplo so privezali na umiak ter mu v trebuh namestili cevi, da so ga lahko napihnili in tako lažje odvedli do obale. Tam so že čakali drugi člani skupnosti in zverino so skupaj potegnili na obalo. Meso so si razdelili po strogih običajih: tisti, ki je bil v kajaku, je dobil delež »prve harpune«, potem pa so ga dobili drugi. Iztekajočo kri so zajeli in iz nje skuhalo juho.

Mrože so lovili tudi na ledu ali s kopnega. Ko so lovci zaslišali njegovo monotono lajanje, so se poskrili in se mu začeli počasi približevati. Ko je prišel na površje, je prvi lovec vrgel vanj harpuno, narejeno iz težkega čekana narvala in hitro zbežal. Zadnji konec harpunske vrvi, ki je bil pritrjen na lesenem valju, je zagostil v led. Pobesneli mrož je skušal uiti med ledene bloke, tedaj pa so pritekli drugi lovci in ga pokončali s kopji.

Včasih si je mrož uspel izvleči harpuno ter se je kot pobesneli bik pognal za lovцем. Lahko ga je nabodel na grozljive čekane in povlekel v morske globine, pogosto pod led. Zaradi izjemno razvitega nagona po samoohranitvi je včasih lovcu uspelo, da se je kljub temu, da ga je mrož povlekel na dno morja, nekako le izmotal iz strašnega objema ter se privlekel do doma. Vendar pa je tam umrl zaradi podhladitve. Legenda pripoveduje o lovcu, ki se mu je uspelo rešiti iz morja in se je ves zmrznjen pognal proti domu. Nesrečniku je počila oledenela in krhka hrbtenica prav takrat, ko se je sklonil, da bi zlezal skozi nizek vhod v domačo hišo.

Inuiti si niso nikoli upali loviti le orke, ubijalskega kita, niso pa se ustrašili grenlandskega kita, skoraj 20 metrov velikega orjaka, iz katerega so lahko pridobili do 20 ton olja. Še danes ga lovijo Inuiti Aljaske. Precej lažji je lov na belega kita, ki je dolg do pet metrov in ga je najti v plitkejšem morju vzhodno od delte reke Mackenzie. Njegova koža se tako kot koža kita narvala je surova kot mattak ali muktuk in je zlasti bogata z vitaminom C in beljakovinami. Mattak je bil za Inuite zelo pomemben, saj jih je obvaroval pred skorbutom, ki je zelo pogost pri ljudeh, ki se hranijo le z mesom.

Dvotonski narval je bil za Inuite pomemben ne samo zaradi olja in mattaka, pač pa tudi zaradi uporabnega ravnega čekana, ki ga je lahko uporabljal za harpuno pri lovu na mrože, kot podporo pri šotoru ali pri vhodu v kamnito rušnato podzemno bivališče.

Kot vidimo, je bila iznajdljivost inuitskih lovcev brezmejna. Iz tistega, kar so jim dale živali, ki so jih lovili, so izdelovali vse, kar so za življenje potrebovali, obenem pa so izpopolnili lovske metode do take popolnosti, da so jim omogočile preživetje tudi v okolju, v katerem je skoraj nemogoče zdržati še danes, z vso naj sodobnejšo tehnologijo in psihologijo vred.

V primerjavi z drugimi primitivnimi lovskimi in nabiralnimi skupnostmi po svetu je za Inuite značilen izjemno močan poudarek na lovu. Medtem ko so lahko prebivalci v zmernejših zemljepisnih širinah precejšen del prehrane pridobili z nabiranjem ali gojenjem sadja, zelenjave in morskih lupinarjev, je trdo arktično podnebje to onemogočalo. V številnih drugih značilnostih pa se Inuiti niso razlikovali od drugih lovcev in nabiralcev v obrobni okoljih sveta. Njihove skupne lastnosti bi lahko našteali takole: lovske in nabiralske družbe so bile maloštevilčne, običajno so štejele do petdeset članov, izjemno gibljive; majhna gostota poselitve – običajno od enega do deset ljudi na sto kvadratnih kilometrov; osebne in zasebne lastnine so imeli malo (pri Inuitih jo je smelo biti le toliko, kolikor so jo lahko dobili na sani ali v umiak); divjad – ulov, nabrane plodove in druge potrebščine so si delili po komunističnih načelih; niso si delali zaloga hrane (Inuitom je to deloma omogočalo podnebje); niso si lastili ozemlja.

ESKIMSKI PSI

Inuk je ves čas na lovu ali pa obiskuje prijatelje in sorodnike. Za oboje pa potrebuje prevoz. Še do nedavnega so bile pasje vprege edino prevozno sredstvo v visoki Arktiki. Danes so že v številnih delih povsem izginile, razen v območju Thule na severozahodu Grenlandije, kjer pozimi zanje še ni zamenjave. Zlasti manjše naselbine ne uporabljajo drugih načinov prevoza.

Sibirski haskiji so bili vzgojeni iz volkov. Stoletja so jih uporabljali kot delovne pse. Prvi rejci so bili ruski Čukci, ki so razvijali manjše pse od severnoameriških, saj so od njih potrebovali predvsem hitrost in gibčnost. Inuiti pa so želeli razviti posebno mešanico, ki bi se odlikovala po velikosti, moči in pogumu.

Današnji haskiji so srednje velikosti, širokopleči, z ošiljenimi nosovi, kratkimi ušesi ter nekakšnim prihuljenim sijajem v očeh. Njihov kožuh je grob in močan ter ga revnejši Inuiti cenijo kot oblačilo. Običajno so sive barve, nekateri imajo bele ali črne prsi, spet drugi so lahko povsem beli ali pa z rdečimi ali rumenimi primesmi.

Ves čas napeti in divji po naravi so še vedno podobni volkovom. Grenlandčani na severu, ki menijo, da je treba gojiti takšne njihove lastnosti tudi

naprej, ne dovolijo lastništva čistokrvnih haskijev pod arktičnim krogom, da se ne bi mešali z drugimi pasmami. Druge vrste delovnih psov pa so prepovedane nad arktičnim krogom.

Psi so bili lovčev statusni simbol in njihovo zdravje je bilo zelo pomembno. Dobro hranjeni in zdravi psi so pomenili, da je lovec sposoben, prinašali so mu hvalo in zavist. Psi slabotnejšega videza pa so kazali lovčeve skromne vrline ali smolo, ki je izhajala iz nespoštovanja pravil skupnosti.

Pomembnejši od psov je bil za lovca samo sin. Če je bil ulov še tako slab, so psi vedno prvi dobili svoj delež. S tem jim je kazal tudi hvaležnost za njihovo pomoč. Niso samo vlekli sani, marveč so lovcu pomagali slediti polarnega medveda in tjulnje dihalne luknje. Njihova udeležba v boju s polarnim medvedom je bila neprecenljiva.

Tudi haskiji so imeli tako kot njihovi gospodarji trdo življenje. Vse življenje so preživeli zunaj, saj bi jih kakršno koli zavetje pomehkužilo. Že pri rojstvu so napravili izbor. Močni mladiči, ki so se ob »kontrolnem«
prijemu za kožo na vratu zvijali in se močno borili, so ostali, slabotne, ki so le brezmočno in mlahavo viseli, so vrgli odraslim psom, ki so jih takoj raztrgali.

Kmalu po rojstvu jim je lovec s kamnom ali pilo obrusil zobe, da ne bi mogli pregristi vprežnega jermena. Še pred enim letom starosti jih je prvič vpregel v sani.

Vprega je privezana skupaj na obroč ali kol zraven lovčevega doma, kjer psi, zviti v klobčiče, pogosto pod plastjo snega, ležijo po cele dneve. V vasi, kjer živijo večinoma lovci, so psi skoraj pred vsako hišo. Pogosto je bilo zelo težko iti mimo lovčeve hiše, ne da bi me dosegli njegovi psi. Stezice med hišami so večinoma uhojene v varni razdalji od divjih psov, vendar jih pogosto, zlasti v novem snegu, lahko tudi spregledaš. Haskije večinoma hranijo s tjulnjim mesom ali mrožjo kožo, narezano na majhne koščke. Hranijo jih praviloma vsak drugi dan pozimi in vsak tretji dan poleti, saj se meso v njihovih želodcih le počasi prebavlja. Preveč hranjeni haskiji niso dovolj vneti za vleko.

Lovec mora pri hranjenju spoštovati pasjo hierarhijo in najprej nahraniti vodilnega psa, ki si je ta naslov pridobil po številnih zmagovitih bojih. Izguba v boju je običajno pomenila njegov psihični, v nekaj mesecih pa tudi fizični zlom. Haskiji ne lajajo, marveč tulijo in po gromozanskem hrupu v delu vasi ali v vsej vasi, če je dovolj majhna, veš, da lastnik ravno hrani svoje pse.

Praden je v Arktiko v 19. stoletju prišel les, so Inuiti gradili sani iz tjulnjih, kitjih in mrožjih kosti ter losovega rogovja. To izjemno vozilo je bilo dolgo od 1,5 do 2 metra, dobrega pol metra široko in ne višje od 20 centimetrov. Posamezni deli so bili povezani z nitjo iz tjulnje kože, ki so jo šivali

skozi številne majhne odprtine, zvrtnane v vsak del. Lahko si predstavljamo, kako je bila ob odsotnosti železnega orodja gradnja takih sani, ki je trajala nekaj mesecev, izjemno natančno in zapleteno delo. Če so bile sani namenjene predvsem potovanju po morskem ledu, ki je gladek, so na zadku dobile še dva ročaja, ki sta podpirala tovor ter omogočala vozniku usmerjanje sani. Velikost sani je bila odvisna predvsem od površine terena, na katerem so jih uporabljali. Če je bila gladka, so sani dosegale dolžino tudi več kot pet metrov.

Pasja vprega je običajno štela od deset do dvanajst psov, od katerih je bila običajno ena samica. S prevlado nad njo je vodilni pes ohranjal vpliv v vpregi.

Haski je sposoben vleči okoli 40 kilogramov. Pasja vprega lahko na gladkem ledu in s 400 kilogrami težkimi sanmi dnevno prepotuje več kot šestdeset kilometrov, v slabem vremenu in razbrazdanem ledu pa komaj četrtno te razdalje.

Ko se po prvih nekaj sto metrih spočiti in vznemirjeni psi umirijo, voznik nekaj časa teče ob saneh, nato pa sede na sani. Tek ob saneh pa občasno ponavlja, po eni strani, da razbremeni pse, po drugi pa, da ogreje svoje premrle ude. Pri tem mora paziti, da se ne prepoti, saj pot takoj zmrzne, in da ne vdiha preveč mrzlega zraka, ki lahko pretirano ohladi njegova pljuča. Voznik usmerja vprego z dolgim bičem in vzkliki. Osemmetrski bič iz tjulnje kože je na koncu zožen ter se ovije okrog telesa. Nespretnemu lahko hitro razmesari obraz ali ga oslepi. Spreten voznik pa lahko z njim zadene vsak delček haskijeve kože, seveda le če je potrebno. Haskiji bodo vlekli sani, dokler se ne bodo zgrudili mrtvi. Vendar jih ni dobro preveč izčrpavati, kajti potem potrebujejo več dni, da se odpočijejo, in kar nekaj mesecev, da so spet v najboljši formi.

Za pasjo vprego je najnevarnejši oziroma zelo utrudljiv mehak sneg. Psi se lahko vanj ugreznejo do trebuhov in voznik jih mora pogosto tudi izpreči. To reši tako, da na sani pritrudi smuči, včasih pa je moral sam utrditi pot pred vprego. Še bolj neprijetni so veliki, pet do deset metrov visoki ledeni bloki ali valovi, ki jih mora pogosto premagovati na poti, predvsem po ledenikih.

TRAGIČNA DEJANJA POGUMA IN OBUPA

Smrt je spremljala inuitske lovce na vsakem koraku. Krhek leseni kajak se je lahko zelo hitro razbil na čereh, pod plazom ledu. Dovolj je bilo tudi, da so se tjulnje kože preluknjale ali pretrgale in že je imel lovec le malo možnosti, da se je vrnil na obalo. Smrt v kajaku je bila tako pogosta kot smrt zaradi bolezni ali starosti. Nevaren je bil tudi lov na kopnem. Pri lovu na nJORKE visoko v